

Проф. др Зоран ЛАКИЋ*

**ЖИВОТ И СТВАРАЛАЧКО ДЈЕЛО ПАТРИЈАРХА
ДР ГАВРИЛА ДОЖИЋА (1881-1950)****
(Поводом 50 година смрти)

I

Животопис патријарха српског др Гаврила Дожића изузетно је занимљив и вишеструко значајан. Његов животни пут није био посут ружама. Напротив. Чекала су га велика искушења, а често се налазио на судбоносним историјским раскршћима за цркву и свој народ којима је припадао свим срцем од почетка до краја свог бурног живота.

Борђе Дожић, у калуђерству Гаврило, потиче из угледног братства Меденица. Рођен је 17. маја 1881. у Доњој Морачи. Основну школу завршио је у Манастиру Морачи, који је 1252. године саградио Стефан, унук српског владара из династије Немањића. Његов стриц архимандрит Михаило утицао је на младог Дожића да заволи монашки живот. У Морачком манастиру сусрео се са раскошном љепотом његовог здања, драгоцјених фресака и посебно фреске *Гавран храни њорока Илију*, затим чудесним иконостасом и другим музеалијама због којих овај Манастир предњачи у средњовјековном духовном препороду српског народа.

Гимназију је завршио у Београду, а богословске науке у Призрену и у Цариграду. Тамо се и тада закалуђерио почетком 1900. године. Исте године рукоположен је у Нишу за ђакона, а потом је посвећен за јеромонаха. Након завршетка богословије распоређен је у Манастир Високи Дечани као секретар и учитељ. Као одличан ђак 1904. године добио је стипендију за даље теолошко образовање у Цариграду. Годину дана касније одлази на Теолошки факултет у Атини. У Атини је и докторирао 1909. године на теми *Хришћанство код Срба XVIII века*. Грчки лист "Панелинион Кратос" је писао: "Г. Дожић, који је овдје студирао, обећава свијетлу будућност и ми увиђајући то - управљамо му наша срдачна

---

* Аутор је редовни члан Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица.

** Излагање на трибини ЦАНУ - 22. 05. 2000.

честитања". Те ласкаве оцјене убрзо је оправдао. Већ 1910. године постављен је за секретара манастира Хилендар у Светој Гори и управитеља и свештеника Српске школе у Цариграду и Атини. Сусријетао се и помагао студенте из Србије и Црне Горе. У сјећањима једног од њих упамћен је као студентски добротвор.

Обогаћен знањем и обдарен талентом и чврстим карактером, релативно брзо, иако не лако, успињао се уз љествицу црквене хијерархије. Са својих 30 година живота 1911. доспио је на упражњену столицу Рашко-призренске митрополије. Његов избор за митрополита овако је видио један од његових савременика: "Новоизабрани митрополит рашко-призренски Гаврило Дожић млад је човјек, пун заноса и одушевљења, прави Србин и патриота, коме заиста лежи на срцу добро и цркве и народа, из чије је средине и он сам."

Послије успјешно завршених Балканских ратова у којима је учествовао и испољено изузетну храброст, добио је Карађорђеву звезду са мачевима, Орден св. Саве I степена са лентом, Орден Гроба Господњег, Обилића медаљу и низ других ратних одликовања. Својим патриотским бесједама подизао је борбени морал војника. Личном храброшћу давао је примјер свима. Др Гаврило Дожић постављен је указом Краља Николе 24. новембра 1913. године на нову митрополитску столицу са сједиштем у Пећкој патријаршији. На великој свечаности организованој тим поводом краљ Никола му се обратио:

"Високопреосвештени!

Искрај тако дуго упражњеног пријестола славних српских Патријарха учите Ми драги Мој народ кријепости и вјери православној. Утврђујте у њем љубав према Домовини, јер Пећ је била огњиште српске цркве и моћи српскога духа. Пећ је била српска Москва, а Москва је чедна мајка не само браће нам Руса, него и наша, јер она нас је бранила у мучним временима и озаравала вјером у Бога и у побједу наше праведне мисли."

Долазак младог митрополита у Пећ уливао је наду. Тим више што је стање, послије дугог робовања под Турцима, било очајно. Према *Записима* Цетињског историјског друштва "доласком митрополита г. Дожића све се то из основа измијенило: свештенички и калуђерски кадар попуњен је школованим људима и оно мало цркава, поред Патријаршије и Дечана, што је остало поштеђено од Арнаута, пропојало је послије толико година. Отада је и у Дечанима кренуло све на боље."

Када је непријатељ, у I свјетском рату заузео Пећ, митрополит Дожић интерниран је у Мађарску, а доцније, када је јако ослабио, конфиниран у Улцињ, гдје га је затекло ослобођење. За кратко је био поново митрополит у Пећи а 17. новембра 1920. године, након смрти митрополита Митрофана, изабран је за митрополита црногорско-приморског са сједиштем на Цетињу. Часно је сједио на столици Светог Петра Цетињског. Велики претходник био му је још већи узор, а његова животна филозофија упозоравајућа шта је чинити у новим условима.

Једно од главних историјских раскршћа на животној стази др Гаврила Дожића дешавало се и десило 1918. године када је вољом народа

укинута стара црногорска држава и интегрисала се у много већу државну заједницу југословенских народа - Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, касније преименовану у Краљевину Југославију. Био је то резултат вишевековне ослободилачке борбе народа и остварење њиховог одавно сањаног заједништва. Др Гаврило Дожић је и на овом историјском раскршћу био са својим народом, на страни уједињења које је осјећао, у вријеме хода историје, на начин - како су то са значајне историјске дистанце - чинили познати научни радници. Изабран је за народног посланика за познату Подгоричку скупштину, која је једногласно усвојила одлуку о уједињењу са Србијом и осталима југословенским народима и земљама. И више од тога - др Гаврило Дожић је изабран у петочлану делегацију којој је стављено у задатак да ову одлуку пренесе у Београд, гдје су се били окупили представници и осталих народа Југославије који су 1. децембра 1918. године прогласили стварање нове државе. Штавише, др Гаврило Дожић је изабран за предсједника делегације, што је био још један доказ изузетног повјерења које је уживао. Био је то и разлог да га од народа названи одметници уједињења уцијене са свим учесницима Подгоричке скупштине. Према "Дневнику" Крста Поповића сви су били уцијењени на по 50.000 динара а др Гаврило Дожић на 80.000 динара.

Поводом завођења диктатуре 1929. године др Гаврило Дожић је био примљен и код краља Александра који му је рекао да је то изнуђена мјера: "Нарочито Хрвати су добро примили шести јануар због укидања Видовданског устава... Први човек који је дошао да ми честита завођење шестог јануара био је вајар Иван Мештровић... Нарочито Муслимани из Босне били су одушевљени са променом државног назива... Затим све националне мањине."

Пријем код краља Александра и детаљно образложење завођења Шестојунуарског режима само су још једна потврда високог угледа др Гаврила Дожића, и изузетног уважавања које је југословенски народ гајио према њему. Зато је краљ 1924. и 1932. енергично одбио Дожићеву оставку на положај цетињског митрополита, истичући да је он "данас најпотребнији и цркви и народу". "Живо се сећам - наставио је краљ Александар - ваших огромних напора за обнављањем гробнице Владике Рада на Ловћену, чије су кости непријатељи, односно Аустро-Угарска из пакости и завидљивости пренели са Ловћена на Цетиње и порушили капелу на Ловћену. Ви сте ми много помогли да учиним, као потомак владике Рада, оно што је требало, да се обнови његова капела у духу који је он изричито захтевао у своме тестаменту и који сте ви желели да поштујете као надлежни митрополит и његов наследник".

Врхунац успјешне каријере др Гаврила Дожића представља његов избор за патријарха Српске православне цркве 21.02.1938. Био је први Црногорац који је заузимао ово високо духовно мјесто. Избор за патријарха Српске православне цркве било је, можда, до тада, његово највеће животно раскршће, јер ће са тог положаја моћи да врши још снажнији утицај на политичка гигања, која нијесу више само југословенска, већ балканска и европска.

И Српска православна црква била је често на великим иску-

шењима. Њеном јединству пријетили су расколи. Смрт патријарха Варнаве носила је нове опасности од раскола. Тако исто и сваки избор новог патријарха. Вјероватно из тих, али и из неких других разлога, др Гаврило Дожић носио се мишљу "да се не примам кандидације за будући избор". Епископи су, ипак, за кандидата истакли митрополита Дожића. Краљевско намјесништво објавило је указ којим се потврђује избор митрополита др Гаврила Дожића за партијарха Српске православне цркве 21. 02. 1938. године.

У инаугуралном говору патријарх Дожић је истакао да ће му увијек бити пред очима да штити интересе не само Српске цркве него и српског народа. Није се сложио са оцјенама политичара да су унутрашњи односи у земљи стабилни а сарадња са међународним окружењем добра, па је упозорио да се Европа налази пред судбоносним одлукама, на које се неће дуго чекати. "Хитлер није дошао да нам донесе љубав и мир, него да запали пожар у Европи. Зар може ико паметан да верује у његове речи и обећања?" У јавним наступима, посланицама и на други начин, Патријарх Дожић оставља поруке трајне вриједности, поруке које вежу прошлост, садашњост и будућност, не само својих вјерника, већ и "свих грађана наше миле и драге отаџбине Југославије".

У посланици за Божић 1940. године, истакао је: "Ми смо готови да у братском поверењу и сарадњи са свима суграђанима наше отаџбине, припадницима осталих вера и конфесија у нашој држави, чувамо, изграђујемо и унапређујемо нашу заједничку народну државу".

У истој мисији обилази многа мјеста у земљи. Попут Св. Петра Цетињског моли за мир и слогу; то је услов опстанка Цркве и народа, услов успјешне борбе противу насртаја фашизма. "Домовина је наша крвљу стечена и она се само крвљу може бранити". - "Идите само путевима својих дедова и прадедова, па ћете бити гранитна стена о коју ће се свака непријатељска глава разбити".

Основна порука са свих ових догађања могла би се сажети у једно: "Ми нисмо деца робовања, већ деца слободе... Нека нико не помишља да би каква искушења и опасности дочекали погнуте главе и скрштених руку, јер част свога оружја и слободу своје заставе наш народ никад у прошлости није пренебрегао, па неће то учинити ни у садашњости ни у будућности својој".

II

Највеће раскршће у његовом животу га је тек чекало, или још боље речено - ишао му је у сусрет. То је вријеме рата 1941-1945. године.

Све новине у свијету то су 27. 03. 1941. забиљежиле, сви значајнији државници Европе и свијета су проговорили. Био је то бунт какав Хитлер није доживио нити од много јачих и снажнијих противника. Свој однос према овом догађају свијет је исказао на разне начине које субмира једна једина реченица: лијепо је данас бити Југословен.

"Велико је задовољство данас у свијету - створили су га Југословени". "Оно што се догодило у Југославији - представља један од најзна-

чајнијих догађаја у новијој историји, уствари у читавој историји", итд.

Међународни интерес за 27. март 1941. године проистиче из његовог међународног значаја.

Један од главних судионика ових догађаја био је поглавар Српске православне цркве - патријарх др Гаврило Дожић. Сјећања патријарха Дожића сабрана су у његовим мемоарским записима. Она употпуњавају ону бијелу мрљу наше историографије - богатим догађајима које организује утицајна Српска православна црква, а осмишљава сам патријарх Дожић. Она имају и значај драгоцених историјских извора који су незаобилазни са становништа историографије.

Само у току марта 1941. године имао је више сусрета - посебно са кнезом Павлом, али и другим истакнутим политичким личностима.

"Ја сам био позван од стране кнеза Павла на ручак у Бели двор, 23. марта, два дана уочи потписивања самога Пакта. Мој сусрет са кнезом Павлом био је учтив али врло хладан... Био је то најтежи моменат у мом животу... Црни песимизам је био обавио цело моје биће... Имао сам олакшање у томе, што су сви епископи били једнодушног мишљења и осећања, као и ја..."

Српски патријарх др Гаврило Дожић биљежи затим да га је том приликом кнез Павле обавијестио "да морамо безусловно да примимо Пакт са силама Осовине. Он ће нам и гарантовати: суверенитет и наше државне границе... Мало је рећи да је Патријарх био овим веома изненађен. У ствари, био је увријеђен. Оштро је реаговао:

"Моја је дужност да вам отворено кажем: да би приступање наше државе Тројном пакту и њено одређење за Осовину уништило животну снагу и морал нашег народа..."

Патријарх др Гаврило Дожић није само протествовао. Он је предлагао мјере да се избјегне удес државе и народа. "Треба одмах да се сви магацини пребаце у планинске масиве, где су природне одбране најповољније, као што је и герилско ратовање и сва друга слична одбрамбена средства..."

Истодобно српски Патријарх др Гаврило Дожић је упозорио да не треба правити савез "са својим највећим непријатејима, Хитлером и Мусолинијем, убицом краља Александра I. А и један и други желе да нас биолошки истребе. Шта би наши мртви данас рекли из гробова - на ово наше савезништво са убицама њиховим".

У својим записима Патријарх открива низ других детаља везаних за овај дио кризе југословенске државе и друштва. Скреће пажњу на своје сусрете са др Миланом Стојадиновићем, Цинцар Марковићем, Душаном Симовићем, Слободаном Јовановићем. Ту се налази и повјерљиво писмо др Влатка Мачека својим партијским пријатељима о овим значајним догађајима.

Биљежимо и текст говора српског патријарха одржаног 27. марта 1941. године преко Радио-Београда, Загреба и Љубљане:

"Провиђење нас је управило на прави пут.

Чеда моја, у Духу светоме, понизимо се сви пред Богом и усправимо се пред људима. Ако је Бог с нама, шта нам могу људи? *Ако је*

живети, да живимо у свешћини и слободи; ако ли је мрећи, да умremo за свешћинју и слободу, као и много милиона њравославних њредака наших."

У својим Мемоарима он ће, даље, записати: "...То је дело целог српског народа... Видовдан 1389. године, Видовдан 1914. године и 27. март 1941. године су исти по суштини и мотивима... Тога дана је српски народ манифестовао своју потпуну вољу да иде до краја противу Хитлерове тираније да би тако заштитио своје националне и државне интересе... Он ће бити опомена и путоказ".

Хитлер је то добро знао па је патријарха Дожића означио као организатора отпора његовој политици на Балкану и посебно у Југославији. То се види и из поруке коју је упутио министру Нојбахеру, који му је био лично одговоран, управо, за овај простор. Једноставно му је наредио: "Патријарх Гаврило је непријатељ број 1. и као такав треба да искуси до краја заслужену казну".

Наступали су априлски дани 1941 - Голготе народа чију је судбину подијелио и патријарх Дожић. Већ 10. априла 1941. нашао се у Манастиру Острогу. Одбио је Краљеву молбу да напусти земљу: "Ја нећу од свога народа". 23. априла 1941. у Острогу су га ухапсили нацисти и оптужили за "хушкачки говор 27. марта". Почело је малтретирање и понижавање, што га није изненадило: "Ја сам добро познавао Њемце из прошлог рата, када сам три године провео у њиховом робству." Молећи се Богу, гласно је рекао: "Господе, опрости им, јер не знају шта раде! Ко год ратује са Богом, завршиће са њаволом".

У Сарајеву су му крајем априла 1941. организовали суђење пред њемачким војним судом. То је прича о достојанству које је Патријарх чуввао и под сталном смртном опасношћу. Прво је одбио да у стојећем ставу слуша "оптужницу", затим да му се суди на њемачком језику, тражио је да се доведе правно образован тужилац, што је све оквалификовано као "злочиначко држање". "Чим је избио рат 1939. године - стајало је у оптужници, ви сте учестали своје посете српском народу и у својим говорима подизали сте у масама ратоборно расположење које се састојало у томе: да треба дати сваки отпор силама Осовине". Нацисти су били у праву. Патријарх је и ту подсећао свој народ ријечима: "Да није било духа Обилића, владике Данила, Мандушића, Карађорђа и других - зар би смо ми данас били способна нација, да се 27. марта јуначки исправимо пред Хитлеровим диктатом? Да није било косовскога духа и витешког правца у борби против Турака, зар би смо ми могли остварити једну велику државу? Мени је тај став увек био пред очима." Своју одбрану Патријарх је завршио следећим ријечима: "Доћи ће дан, Божјом помоћи, када ћете ви одговорати за ваше поступке, као и сви ваши наредбодавци..."

Сарајевску судницу замијенила је београдска Главњача. Били су то дани највећих патњи и понижења. У манастиру Раковици, гдје је у јуну 1941. био конфиниран, имао је много повољније услове за живот. Примао је у посјету званичнике. Тако је информисан о судбини свога народа у цјелини и посебно о његовом страдању у НДХ. Тражио је његову заштиту код великодостојника католичке цркве. Римски папа није ни

прст дигао да осуди ова злочинства нити да посредује да се ово не врши, као "дело противно Христовој науци, његовим заповестима и хришћанском моралу".

Када је ослобођен из њемачког заточеништва у злогласном логору Дахау - средином 1944. године, добио је позив римског папе Пија XII за сусрет, који му је нудио и вилу за одмор јер је Партријарх био исцрпљен. Енергично је одбио папину понуду манифестујући још једном да је он одређен да служи цркви и народу. Из истих разлога прихватио је позив краља Петра II да га посјети у Лондону, јер је имао обавјештење да тамо влада велика неслога а одавно је знао да је прави пут - пут слоге и измирења. Служба народу и жеља да подијели његову судбину довела га је поново у домовину крајем 1946. године.

Није га заморило дуго робовање у њемачким логорима, које је износило 4 године и 14 дана, односно са оним из I свјетског рата - укупно 7 дугих година заточеништва. Напротив.

Својим животним путем и страдањима - нарочито у II свјетском рату - патријарх Дожић је надрастао и Црну Гору и Југославију, и постао личност Европе и свијета. Управо зато и након ослобођења 1945. године била је потребна његова филозофска мисао, пастирска брига, мудрост и драгоцјени савјет.

III

Посљедњи патријарх у Краљевини Југославији, вратио се у земљу 14. XI 1946. године и постао први патријарх у новој Југославији. Након обављених припрема, добио је 30. 08. 1945. Титов позив да се "након толиких патњи и страдања - вратите у своју домовину Југославију. Препорођена Југославија... прима Вас са великом захвалношћу".

Разлике једних у гледањима на улогу цркве и других на функцију власти - превазиђене су. Патријарах се вратио у Београд 14. XI 1946. године. Одмах након доласка обратио се свештенству да не клоне духом, и да не пада у очај.

Било је разлога и за једно и за друго. Пријетила је велика опасност по јединство СПЦ. Још 1942. године покренута је идеја о аутокефалној православној цркви у Хрватској - "јер сви Хрвати нијесу католици, нити су сви Срби православци" - каквих је идеја било и одмах након ослобођења 1945, као и дан-данас. Сличне невоље по јединство СПЦ долазиле су и из Македоније, Црне Горе и Војводине. Била је то најáva процеса стварања тзв. алтернативне цркве, или "народне цркве", како ју је називао Тито. Тако би се лакше контролисала црква, од које се тражило да буде обичан инструмент државе, што је по ријечима патријарха Дожића значило стављање православног свештенства "под контролу државне безбедности".

Из Никшића је средином јуна 1945. године Скупштина православног свештенства тражила - мимо канонских прописа, да се измијени "Устав СПЦ и остали закони, како би се дало право народу и свештенству да директно учествује у избору свих представника цркве".

Најјачи атак је дошао из Македоније, вјероватно, опет, по сугестији државних органа у тој Републици и федералног политичког врха. 4. 03. 1945. године прокламовано је оснивање независне Македонске православне цркве - уз констатацију: уколико буде сазвана "свејугословенска патријаршија - Македонска црква ће као самостална ући у њен састав".

Свети архијерејски синод одбацио је наведене захтјеве. Али је опасност од раскола била стално присутна, па и након повратка патријарха Дожића у земљу. Оно се, међутим, није ни побољшавало нити заоштравало све до смрти патријарха Дожића маја 1950. године.

Одмах након повратка у земљу патријарх Дожић је имао сусрете са Титом - децембра 1946. и јануара 1947. године - на плану побољшања услова рада и укупног положаја СПЦ. У тим контактима испољио је уобичајено достојанство и енергичност. Његова Божићна порука за 1947. годину - одсликала је тешко стање у којему се налазила и црква и земља у цјелини. Евидентан недостатак поштовања према СПЦ и хришћанској вјери - није од јуче. "То се дешавало и раније и за вријеме Исуса Христа" - каже Дожић.

Позивао је на сарадњу, од које би имала корист и црква и држава. Понекад је давао концесије - да би се изборио за уступке. Тако је уведена настава вјеронауке у школама; Богословски факултет у Београду остао је на државном буџету; добијена је дозвола за отварање Богословије у Призрену, добијена су државна средства за обнову православних храмова у периоду 1947-1950. У новом Уставу СПЦ из априла 1947. године изостављене су одредбе којима се признаје право ингеренције државе у црквеним пословима, затим о заклетви на вјерност шефу државе. У питањима избора патријарха није више предвиђано никакво учешће државне власти и др. У Ускршњој посланици за 1947. годину Патријарх је већ говорио о ускршњу новог живота - из праха и пепела.

Државни органи су много добили повратком угледног Патријарха у земљу. Али су очекивања била још већа. То каже и Тито у изјави љета 1947: "Он је дошао са жељом - и нашом и његовом... Било би још прерано говорити о томе да ће Патријарх Гаврило моћи да потпуно оправда наше жеље..."

Ова изјава је била и одређена врста упозорења. Каснији догађаји на релацији држава - црква то су потврдили. Наиме, почели су прогони црквених великодостојника. Неки су физички нападани, други су били суђени а трећи чак и затварани. Међу тзв. "подобним" свештеницима појавио се "покрет" - за корјениту реформу црквеног устава.

Резолуција ИБ - 48 и сукоб Стаљина и Тита мало су ублажили ове односе. У настојању да смањи тензије у земљи, јер су расли спољни притисци, Тито је чак изјавио да православне свештенике сматра као праве патриоте. Власти су очекивале помоћ СПЦ у комуникацији са осталим православним црквама и посебно са Руском православном црквом, које су у богослужењима истицале храбри антифашистички став патријарха Дожића. На честим свеправославним зборовима присутан је и патријарх Дожић који је понекад иступао више као свјетовно и мање као духовно лице, више као патриота, него као светост.

Тешко је било наћи и одржати позицију од које би корист имала и црква и држава, јер ти односи, одиста, нијесу били искрени. На меморандум СПЦ који је упућен Титу 29. 03. 1945, одговорила је Државна комисија за вјерска питања с обећањем да се наша нова држава неће мијешати у послове цркве, па ни СПЦ, али што се тиче македонске цркве - њега треба да рјешава Архијерејски сабор, македонско свештенство и македонски народ. Патријарх је оштро реаговао 2.03.1950. констатацијом да македонска влада и њен предсједник - у ствари не знају шта хоће.

Ствари се нијесу рјешавале, али ни заоштравале за живота патријарха Дожића. Нећемо улазити у питање колико су овакви стресови, који су то уистину били, утицали на његово, иначе, по затворима, руинирано здравље. Поменућемо још да је засједање Сабора светог синода било заказано за 11. мај 1950. године на коме би се још једном расправила сва спорна питања са релације цркве и државе. Патријарх др Гаврило Дожић - изненада је умро четири дана раније - 7. маја 1950, у 69. години живота. Све значајне свјетске агенције забиљежиле су његову смрт. Забиљежене су и његове посљедње ријечи у којима је изразио своје разочарање и неповјерење према западним земљама и своју изузетну наклоност према "мајци Русији". Било је то његово коначано одређење између Истока и Запада, о којему филозофски размишља његов пријатељ саборац и признати мислилац епископ др Николај Велимировић: "Исток се толико удубљује у размишљање да нема времена за пословање. Запад толико послује да нема времена за размишљање. Нити је Исток за науку, нити Запад за филозофију. Филозофе на Истоку сматрају "свевима филозофи Запада су професори".

Најгора варијанта је бити између ова два схватања - била је опорука др Гаврила Дожића, што је значило да нити Исток може да буде Запад, нити Запад може да буде Исток.

IV

Посљедњи блок мога казивања о патријарху др Гаврилу Дожићу посвећен је његовом стваралачком дјелу.

Истакли смо већ да је патријарх др Гаврило Дожић свој стваралачки дар показао још у школи и за вријеме студија, о чему свједоче записана или испричана сјећања његових савременика. У много чему је одскакао од својих другова - ђака и студената. Његов докторски рад *Хришћанство код Срба 18. века* измамио је максималне комплименте, како смо то већ констатовали и истакли.

Писао је, управо тих младих дана, и друге радове, од којих издвајамо: *Високи Дечани њод њуђином (1908)*, *Зейски митрополији* и *Српски патријарси њрема ѓрчким изворима*. Права је штета што су наведени радови мало познати широј јавности. Написао је и опширну биографију митрополита Петра I Петровића Његоша. Добро је познавао грчки, турски, француски и руски језик, па се могао кориостити и грађом насталом на тим језицима. Посебно истичемо његов рад *Стогодишњица Горског вијенца 1847-1947*. који сам за себе говори о величини писца,

снази његовог ума, изузетном образовању и лијепом људском карактеру" - како је на крају руком дописао аутор, који га је нашао и објавио 17. XII 1982. године. У наведеном рукопису Дожић о Његошу пише: "... Владика Раде је и пре прага своје зрелости, својим делима доспео на олимп ретке величине и славе". Ова мисао буди асоцијације и на животни пут, стваралачки дар и укупно животну остварење самог др Гаврила Дожића.

Као патријарх Српске православне цркве у једном од најбурнијих периода наше историје, написао је велики број посланица, у којима је отворено говорио оно што му је на срцу лежало. Све су оне носиле дух разума и мудрости - тако потребан времену и народу. Одисале су високом моралношћу, патриотизмом и храброшћу. За чуђење је да још нијесу објављене као својеврсно штиво за наук свим генерацијама и сваком времену.

Исто би се могло рећи за бројне говоре које је држао и разговоре које је обављао у судбоносним данима за православну цркву и народ. Затим његова преписка са истакнутим личностима духовног и државног живота земље и њеног окружења. Навешћемо само неке од њих: краљ Никола, краљ Петар I, краљ Александар Карађорђевић, кнез Павле Карађорђевић, краљ Петар II, генерал Душан Симовић, др Влатко Мачек, Слободан Јовановић, др Живко Топаловић, др Миха Крек, породице познатих стваралаца Милана Решетара и Пера Почека, Јосип Броз Тито и др. И то би била драгоцен грађа и поучно штиво.

Својим животним и стваралачким дјелом патријарх Дожић је привлачио значајну пажњу. Објављени су бројни његови текстови, нарочито од времена избора за патријарха Српске православне цркве. Затим о његовом достојанственом држању у вријеме I и II свјетског рата. Подаци о тим текстовима иду у распону од текста *Зашићо су њрошћиву Дожића* до текста *Народ хоће Дожића*. О њему су изrekli суд многи културни и јавни радници, научници, државници, пријатељи и непријатељи. Академик и мој строги професор др Виктор Новак био је импресиониран текстом др Гаврила Дожића о Посланицама Светог Петра Цетињског:

"... Предговор Митрополита Гаврила заслужује сву научну пажњу као леп и користан увод у ту доиста драгоцену историјску грађу."

Краљ Никола му предаје кључеве Пећке патријаршије 30. 09. 1913, уз сљедећи запис: "Учите ми драги мој народ крепости и вјери православној. Утврђујте у њему љубав према домовини, јер је Пећ била огњиште Српске цркве и моћи српског духа..."

На дан његовог избора за патријарха митрополит Петар Зимоњић је изјавио: "Сви смо сведоци колико сте тада радили за Свету Православну Цркву, и за наше уједињење и ослободјење и за васпостављање наше Патријаршије..."

Цитираћемо и ријечи митрополита др Николаја Велимировића, познатог филозофа, великог угледа: "Бог је хтео да Ви дођете на упражњени престо патријарха српског, и ја Вам се обраћам да ћу у свему бити лојалан, како то треба да буде..."

У својим Мемоарима Иван Мештровић оставља запис о говору који је Патријарх одржао преко Радио-Београда 27. марта 1941: "То је био говор у коме је био сажет сав шовинизам Српства и Православља... овај и овакав говор убојитије је оружје од свих њемачких топова и тенкова".

Према записима Хитлеровог изасланика за Балкан - министра Нојбахера, Хилтер му је поручио: "Патријарх Гаврило је непријатељ бр. 1. и као такав треба да искуси до краја своју заслужену казну".

Сазнавши за Патријархову смрт 6/7. маја 1950. године, Слободан Јовановић, писац и политичар изјавио је: "Ми сви нисмо довољно познавали патријарха Гаврила. Он прелази границе црквене, и постаје бранитељ нашега народа и националне државне политике. Остао је у свему до краја веран својим речима и своме раду."

Патријархов сарадник прије рата 1941, најближи сарадник у заробљеништву у Њемачкој и лични секретар до повратка у Југославију 1946. године, који је, иначе, припремио за објављивање Мемоаре Гаврила Дожића 1974. сажео је читав Његов животопис у пар сљедећих реченица: "Патријарх Гаврило, поред свега што је урадио и свих жртава за свој народ, провео је пуних 7 година у жицама и затвору у Првом и Другом светском рату. У последњим данима свога живота, остао је чврст и прав као златиборски бор. Није савио главу пред захтевима комунистичког режима, када је у питању било цепање Македонске цркве и других промена и захтева. Он се држао исто тако чврсто као пред фашистичком агресијом и пресијом Хитлеровом. Он се у свом животу није ни у чему променио".

Све напријед речено о др Гаврилу Дожићу дозвољава оцјену да од Светог Петра Цетињског није било репрезентативније личности на трону Црногорско-приморске митрополије, нити од Св. Саве на трону Српске патријаршије.

Због свега реченог - природно је што је порасло интересовање за његову личност и његово стваралаштво. Са пристojне историјске дистанце могу се извести непогрешиви закључци о његовом животном путу и стваралачком дјелу. У првом реду зато што је оставио богато наслеђе, које треба приближити науци и народу. Већ смо помињали његове записе - Мемоаре, студије и расправе, посланице и говоре, богату преписку са важним личностима свога времена, као и оцјене његових савременика о њему и његовом дјелу. Био би то велики задатак и за једну научну институцију као што је ова, као што је то мислим била обавеза Митрополије и Патријаршије, дуг према њему и народу. Када ово истичем, дубоко поштујем његову опоруку: "Никада ми није био циљ у животу да за самога себе вршим пропаганду, него само да прикажем истину и развој догађаја у правој боји".

Приликом његове сахране 11. маја 1950. године доста је новог речено - у говорима, некролозима и другим записима. Знало се ко је др Гаврило Дожић и којем соју људи припада. Сад, 50 година касније, зна се много више. Зато је и наше дивљење много веће. Својом појавом, животом и стваралачким дјелом обогатио је историју народа коме је припа-

дао. Из године у годину, из сваког новог текста, та истина је надлазила. А са њоме и понос народа који га је одњедрио.

Prof. Zoran LAKIĆ, Ph.D.

THE LIFE AND WORK OF PATRIARCH GAVRILO DOŽIĆ

The Summary

Patriarch Gavriilo Dožić of the Serbian Orthodox Church was an exceptional historical figure who left his mark on the time in which he lived and worked – from before World War I until after World War II. Highly educated and very talented, Gavriilo was resourceful at finding solutions to many of the challenges faced by the Serbian Orthodox Church, as well as the Serbs as a people, during these years. Gavriilo served first as head of the Metropolitanate of Montenegro and later as Patriarch of the Serbian Orthodox Church. A participant in the two world wars (and a prisoner for many years), he was an exemplar of patriotism who demonstrated how it is possible to defend one's religion and homeland during difficult times. Especially noteworthy was his strong resistance to the Fascists, which resulted in his imprisonment in the notorious concentration camp of Dachau. After the war he fought against political pressures whose purpose was to nullify the role of the Serbian Orthodox Church.

Dožić received his doctorate from the University of Athens and published numerous books and articles. His orations, speeches, and other public statements, and especially his correspondence and meetings with important figures of the time, represent today a valuable source for the evaluation of his life and work, as well as for an understanding of the time in which he lived.